

แนวทางการพัฒนาการผลิตพืชตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงของเกษตรกรรายย่อย
Crops Production Development Approach along the Sufficiency Economy of
small farmer

สำราญ สระอุไร¹ ไพโรจน์ สุวรรณจินดา¹ นลินี จาริกภากร¹ ปัทมา พรหมสังคหะ¹ สารีณีย์ จันทรัมย์¹
ไพเราะ เทพทอง¹ มานิตย์ แสงทอง¹ ช่ออ่อน พรหมสังคหะ¹ บุญรัตน์ เหมือนยอด¹ อาอี๊ยะ ไบละจี¹
เสาวภาค รัตนสุภา¹ อุไรวรรณ สุกดั่ง¹ สมใจ จินชานา¹ และเกียรติศักดิ์ ขุนไกร¹
Samran Saruno¹, Piroge Suwanjindha¹, Nalinee Jarikapakorn¹, Pattama Promsangakgha¹,
Pirao Teptong¹, Sarinee Chantaratsamee¹, Manit Sengtong¹, Chaon Promsangakgha¹,
Aecha Labiji¹, Souwapak Rattanasupa¹, Uraiwan Sungdouag, Somji Jhinchona¹,
Keattisak Kunkrai¹

บทคัดย่อ

การวิจัยมีวัตถุประสงค์เพื่อหารูปแบบการจัดระบบการผลิตพืชผสมผสานตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง
วิธีวิจัยใช้การวิจัยเชิงสำรวจ การจัดทำแปลงผลิตพืช การเคลื่อนไหวกทางสังคม และการพัฒนาทุนทางสังคม
ดำเนินการวิจัยในพื้นที่จังหวัดพัทลุง ระหว่างปี2551-2553 ผลการวิจัยพบว่ารูปแบบที่เหมาะสมในการพัฒนา
ระบบการผลิตพืชตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง คือการจัดกระบวนการผลิตพืชตามแนวทาง “4 เสาหลักสู่ความ
พอเพียง” ประกอบด้วย “หัวใจพอเพียง” สามารถสร้างความตั้งใจที่ใช้ชีวิตตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง และ
พัฒนาความเป็นเกษตรกรต้นแบบ “ภูมิปัญญาวิถีวัฒนธรรมพอเพียง” สามารถทดลองหาเทคโนโลยีที่เหมาะสมกับ
ภูมิปัญญาท้องถิ่นหลายภูมิปัญญา เช่น การป้องกันกำจัดแมลงด้วยกับดักกาวเหนียว การใช้ปุ๋ยเคมีและปุ๋ย
อินทรีย์ในการปลูกข้าว พืชไร่ ยางพารา และการปลูกพืชต่างระดับ 4 ชั้น “9 พืชผสมผสานพอเพียง” มีการ
ปลูกพืช 9 กลุ่มพืช ได้แก่กลุ่มพืชรายได้พืชอาหาร พืชสมุนไพรเพื่อสุขภาพ พืชสมุนไพรกำจัดศัตรูพืช พืช
อาหารสัตว์ ไม้ใช้สอย พืชอนุรักษ์ดินและน้ำ พืชอนุรักษ์พันธุ์กรรมและพืชพลังงาน เพิ่มขึ้น 36.3 ชนิด และ
“การดำรงชีพพอเพียง” ทำให้มีคะแนนความพอเพียงเพิ่มขึ้นจากระดับปานกลางเป็นระดับมาก ผลการพัฒนา
ทำให้เกษตรกรมีความพอเพียงสูงกว่าเพื่อนบ้านเกือบทุกรายการ และแนวทางดังกล่าวนี้ยังนำมาใช้ในการ
พัฒนาความคิดให้กับเยาวชนและประชาชนทั่วไป

คำสำคัญ: เศรษฐกิจพอเพียง, การดำรงชีพอย่างยั่งยืน, ระบบการปลูกพืช, 4เสาหลักสู่ความพอเพียง

¹ สำนักวิจัยและพัฒนาการเกษตรเขตที่8 อำเภอนาทวีใหญ่ จังหวัดสงขลา 90110

¹ Office of agricultural development region 8, department of agricultural, Songkhla

Abstract

The research aimed to find a model for the integrated systems of crop production according to sufficiency economy philosophy. Research methodology i.e., survey research, experimental crop production field, social movements and the development of social capital were used. This study was conducted at Phatthalung province during the year 2008-2010. The results showed that the "4 Pillars to the Sufficiency" is a suitable model for the development of plant production along the sufficiency economy philosophy. "Sufficiency Mind" has made the intention of living under the sufficiency economy philosophy and developed the model farmer. "Sufficiency Knowledge" has developed appropriate technologies by using local knowledges such as control of insect plant pests with sticky glue traps, the use of chemical fertilizers and organic fertilizers in rice, field crops, rubber trees and 4-storeys of crop plantation. "Sufficiency 9 Integrated Plant", nine groups of plant including income plants, food plants, herbal plants for health, herbal plants for pest control, forage crops, wood trees for living, plants for soil and water conservation, plants for genetics conservation, and energy crops were planted and 36.3 of plant species were increased. "Sufficiency Livelihood" has increased the sufficiency of livelihood from moderate to high level and mostly farmers have developed the sufficient economy higher than neighbors. "4 Pillars to the Sufficient" can be applied to drive the development of sufficiency economy ideas in young generation and the public in general.

Keywords: sufficiency economy, sustainable livelihoods, cropping systems, "4 pillar to the sufficiency"

บทนำ

ปัญหาความยากจนที่เกิดขึ้นเพิ่มขึ้นกับเกษตรกรรายย่อยทั่วประเทศรวมทั้งในภาคใต้ จากข้อมูลสำมะโนประชากร ปี 2546 ของสำนักงานสถิติแห่งชาติ พบว่าเกษตรกรถือครองพื้นที่ขนาดเล็กถึง พึ่งพาเกษตรได้น้อยลง และมีหนี้เพิ่มขึ้น กล่าวคือ พื้นที่ทำการเกษตรเฉลี่ย 16.8 ไร่/ราย ลดลงจากปี 2541 ซึ่งมีเนื้อที่ถือครองเฉลี่ย 19.1 ไร่ ผู้ถือครองเนื้อที่ขนาดเล็กน้อยกว่า 6 ไร่ มีจำนวนเพิ่มขึ้นมากถึงร้อยละ 38.8 จำนวนสมาชิกครัวเรือน 3.6 คน ลดลงจาก 4.1 คนในปี 2541 มีจำนวนผู้ทำงานในพื้นที่ถือครองอย่างเดียวลดลงจากร้อยละ 49.7 ในปี 2536 เป็นร้อยละ 37.6 จำนวนผู้มีรายได้จากการทำการเกษตรอย่างเดียวมีเพียงร้อยละ 23.7 มีหนี้สินเพื่อการเกษตรร้อยละ 33.3 เพิ่มขึ้นจากปี 2541 ร้อยละ 9.7 คิดเป็นหนี้สินเฉลี่ย 89,772 บาทต่อครัวเรือน สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2551) เสนอแนะมาตรการที่นำไปสู่การพึ่งพาตนเอง โดยการส่งเสริมให้นำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการดำรงชีวิต ควบคู่ไปกับการให้ความรู้หรือปัญญาจากภาคีการพัฒนาต่างๆ เช่นเดียวกับ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ (2551) เสนอแนะการใช้แนวทางเชิงนิเวศที่เหมาะสมกับพื้นที่ตามแนวทางตามพระราชดำริ ซึ่งโครงการวิจัยเศรษฐกิจพอเพียงสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ ได้นำพระราชดำริมาเผยแพร่ภายใต้ประเด็นสำคัญกว้างๆ 3 ประการ คือ การเรียนรู้หลักปรัชญา การนำมาประยุกต์ใช้ และการขับเคลื่อนไปสู่เป้าหมาย แต่เนื่องจากพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญาที่ให้ข้อคิด การนำปรัชญามาใช้จึงต้องหารูปแบบที่เป็นรูปธรรมที่ง่ายและเหมาะสมต่อไป

วัตถุประสงค์

เพื่อหารูปแบบการจัดระบบการผลิตพืชตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงที่เหมาะสมกับพื้นที่

วิธีการศึกษา

การวิจัยและพัฒนาระบบการผลิตพืชตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง ใช้วิธีการวิจัยหลายวิธี ประกอบด้วย การวิจัยเชิงสำรวจ การจัดทำแปลงทดลองการผลิตพืช การจัดกระบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม และการจัดกิจกรรมการพัฒนาทุนทางสังคม ซึ่งมีวิธีการวิจัยและพัฒนา ดังนี้

1. การพัฒนาการปลูกพืชผสมผสานตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง เป็นการพัฒนาการปลูกเพื่อให้พอเพียงสนองความพอกินพออยู่พอใช้ในระดับครัวเรือน ชุมชน และรักษาสสิ่งแวดล้อม วิธีการคือพัฒนาการปลูกพืชโดยจำแนกออกเป็น 9 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มพืชอาหาร พืชรายได้ พืชสมุนไพรสุขภาพ พืชสมุนไพรป้องกันกำจัดศัตรูพืช พืชอาหารสัตว์ พืชไม้ใช้สอย พืชอนุรักษ์ดินและน้ำ พืชอนุรักษ์พันธุกรรมท้องถิ่น และพืชพลังงาน โดยมีวิธีการดำเนินการดังนี้

1.1 สํารวจวิเคราะห์ระบบการปลูกพืชของครัวเรือน โดยทำการสำรวจพืช วิเคราะห์วัตถุประสงค์การผลิตพืช ความต้องการใช้ประโยชน์ และความพอเพียงต่อความต้องการใช้ประโยชน์

1.2 วางแผนการปลูกพืชแบบผสมผสาน โดยเพิ่มชนิดพืชให้เหมาะสมกับสภาพพื้นที่และให้มีชนิดจำนวนเพียงพอต่อความต้องการ

1.3 การจัดทำแปลงทดสอบ โดยใช้พื้นที่ประมาณ 1 ไร่/ราย ปลูกพืชตามความเหมาะสมของแต่ละระบบการปลูกพืชในครัวเรือน การปลูกดูแลรักษาพืชแต่ละชนิดใช้วิธีผสมผสานภูมิปัญญาท้องถิ่นกับคำแนะนำหลัก GAP พืช

1.4 จัดกระบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม โดยจัด “เวทีวิจัยสัญจร” เพื่อให้เกิดแรงกระตุ้น และเกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้

2. การพัฒนาเทคโนโลยีการผลิตพืชที่เหมาะสมจากภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นการพัฒนาเทคโนโลยีที่เหมาะสมกับภูมิปัญญาและภูมิสังคม โดยมีวิธีการดำเนินการดังนี้

2.1 วิเคราะห์ปัญหาและความต้องการในการผลิตพืชเศรษฐกิจหลักในครัวเรือน

2.2 ค้นหาวิธีการแก้ปัญหาโดยรวบรวมข้อมูลองค์ความรู้จากแหล่งต่างๆ ค้นหาภูมิปัญญาบรรพบุรุษดั้งเดิมและเทคโนโลยีคำแนะนำทางวิชาการจากแหล่งต่างๆ นำมาผสมผสานเพื่อกำหนดเป็นทางเลือกที่คาดว่าจะเป็นไปได้ในการแก้ปัญหาการผลิตพืช 1-2 วิธี

2.3 จัดทำแปลงทดลอง เพื่อทดสอบวิธีการใหม่ โดยเกษตรกรทำการทดลอง เก็บข้อมูล สรุปผลการทดลอง และ ทดสอบซ้ำ ภายใต้การให้คำปรึกษาของนักวิจัย

2.4 สรุปเป็นบทเรียนวิธีปฏิบัติ สร้างคุณค่าเป็นภูมิปัญญาที่เหมาะสมกับตนเอง และถ่ายทอดสู่บุคคลอื่นต่อไป

3. การพัฒนาการดำรงชีพตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง เป็นการพัฒนาการดำรงชีพตามหลัก 3 ห่วง 2 เงื่อนไข คือพอประมาณ มีเหตุผล มีภูมิคุ้มกัน ครอบรู้ และคุณธรรม วิธีการดำเนินการ คือ

3.1 การศึกษาการดำรงชีพตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง

เป็นการวิจัยเชิงสำรวจ (Survey Research) เพื่อศึกษา ประเมิน วิเคราะห์การดำรงชีพตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งจะนำไปสู่การวางแผนการพัฒนาให้มีความพอเพียงเพิ่มขึ้นในลำดับต่อไป โดยมีวิธีการดำเนินการดังนี้

3.1.1 เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา ใช้แบบสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง และแบบมีโครงสร้าง สํารวจข้อมูลเกษตรกรช่วงก่อนร่วมโครงการวิจัย และทุกๆสิ้นปีหลังจากที่ได้ทำการปรับปรุงการผลิตพืช ตัวแปรที่ใช้ในการเก็บข้อมูลเพื่อวัดความพอเพียงในการดำรงชีพมีทั้งหมด 16 กลุ่ม 66 ตัวแปร ซึ่งได้มาจากการผสมผสานปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง กับ แนวความคิดการดำรงชีพอย่างยั่งยืน (sustainable livelihood approach) ที่มีการจัดกลุ่มตัวแปรออกเป็นกลุ่มๆ คือ กลุ่มที่ 1 ผลลัพธ์ (Outcome) ใช้วัดความพอประมาณ กลุ่มที่ 2 บริบทความอ่อนแอและไม่แน่นอน (Vulnerability) กลุ่มที่ 3 การเปลี่ยนผ่านโครงสร้างและกระบวนการ (Transforming Structures and Processes) และกลุ่มที่ 4 ต้นทุน/สินทรัพย์ในการดำรงชีพ (Assets) นำมาใช้ศึกษาเรื่องภูมิคุ้มกัน กลุ่มที่ 5 กลยุทธ์การดำรงชีพ (livelihoods strategies) นำมาใช้ศึกษาเรื่องความมีเหตุผล และได้เพิ่มตัวแปรวัดความสุขมวลรวมตามแนวคิด "ความสุขมวลรวมประชาชาติ" (GDH : Gross Domestic Happiness) โดยสรุปตัวแปรที่นำมาใช้วัดความพอเพียงมีดังนี้

1) ด้านความพอประมาณ ตัวแปร 5 กลุ่ม 24 ตัวแปร คือ กลุ่มที่ 1 รายได้ รายจ่าย กลุ่มที่ 2 ความมั่นคงด้านอาหาร กลุ่มที่ 3 ความยั่งยืนทรัพยากรธรรมชาติ กลุ่มที่ 4 ความเป็นอยู่ และกลุ่มที่ 5 ความสุขมวลรวม

2) ด้านความมีเหตุมีผล รอบรู้ และคุณธรรม ตัวแปร 3 กลุ่ม 3 ตัวแปร คือ กลุ่มที่ 1 การวางแผน กลุ่มที่ 2 ความรอบรู้ รอบคอบ ระมัดระวัง กลุ่มที่ 3 หลักคุณธรรม ความเพียร อดทน และการใช้ชีวิตตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง

3) ด้านความมีภูมิคุ้มกัน ตัวแปร 8 กลุ่ม 39 ตัวแปร คือ กลุ่มที่ 1 ภูมิคุ้มกันจากผลกระทบบริบทความอ่อนแอและไม่แน่นอน กลุ่มที่ 2 ด้านภาวะแนวโน้ม และการเปลี่ยนแปลงตามฤดูกาล กลุ่มที่ 3 ด้านการเปลี่ยนผ่านโครงสร้างและ กระบวนการ กลุ่มที่ 4 การมีภูมิคุ้มกันจากการเพิ่มต้นทุน/สินทรัพย์ ในการดำรงชีพ ด้านทุนมนุษย์ กลุ่มที่ 5 ทุนทางสังคม กลุ่มที่ 6 ทุนการเงิน กลุ่มที่ 7 ทุนทางกายภาพ และกลุ่มที่ 8 ทุนธรรมชาติ

การทดสอบความเชื่อมั่นของแบบสัมภาษณ์ (Reliability) ได้ใช้การวิเคราะห์แบบการวัดความสอดคล้องภายใน (Internal Consistency) โดยใช้ค่าสัมประสิทธิ์อัลฟาของครอนบัก (Cronbach's Alpha Coefficient) ผลการวิเคราะห์ปรากฏว่า แบบสอบถามมีความเชื่อถือได้ในการวัด ความพอประมาณ 49 ข้อ คำถาม ความมีเหตุผล 11 ข้อคำถาม และมีภูมิคุ้มกัน 44 ข้อคำถาม วัดได้อย่างน้อย ร้อยละ 72.5 , 89.7 และ 92.3 ตามลำดับ ซึ่งหมายความว่ามีความน่าเชื่อถือการวัดได้

การวิเคราะห์ข้อมูล ข้อมูลเชิงปริมาณ หาค่าเฉลี่ย ร้อยละ การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพจากแบบสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง จะดำเนินการไปพร้อมๆ กับกระบวนการเก็บข้อมูล คือ การตีความ สร้างข้อสรุป ข้อมูลจากปรากฏการณ์ ที่มองเห็น การจำแนกชนิดข้อมูล วิเคราะห์ทำความเข้าใจขั้นตอนของเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นเป็นลักษณะของกระบวนการ การเปรียบเทียบข้อมูล หาวามีอะไรที่สัมพันธ์กัน เกี่ยวข้องกันในแง่ใด มีอะไรที่เหมือนและต่างกัน สร้างข้อสรุปแบบความสัมพันธ์เป็นลักษณะกรอบแนวคิด เป็นกุญแจไขไปสู่ความเข้าใจ และสร้างเป็นข้อสรุป

3.1.2 วิเคราะห์บัญชีครัวเรือน การจัดอบรม ศึกษา ดูงาน ฝึกทักษะการพัฒนาด้านทรัพยากรมนุษย์ และด้านอื่นๆ และจัดกระบวนการเคลื่อนไหวยทางสังคม โดยจัด “เวทีวิจัยสัญจร เพื่อการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ จัดกิจกรรมเผยแพร่ผลงานสู่ชุมชน และสาธารณะ เช่น เป็นแปลงศึกษาดูงาน เป็นวิทยากร เผยแพร่ทางวิทยุชุมชน และสื่อต่างๆ

4. การสร้างและพัฒนาวาทกรรมเพื่อขับเคลื่อนการประยุกต์ใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในการปลูกพืช เพื่อให้การนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ในการปลูกพืชได้อย่างได้ผล และง่ายต่อการพัฒนา จึง

จำเป็นต้องสร้างวาทกรรมใหม่ขึ้นมาเพื่อการขับเคลื่อนการวิจัยและพัฒนา โดยมีขั้นตอนดำเนินการ คือ การ ทบทวน วิเคราะห์ ทำความเข้าใจ พระราชดำริเศรษฐกิจพอ การค้นหาทฤษฎีความสำเร็จ การคิดค้นปัญญาดี คำ การให้ความหมาย ทดลองใช้ ปรับปรุงเนื้อหา และสรุปเป็นองค์ความรู้ใหม่

5. การพัฒนาความเข้าใจเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง พัฒนาวิธีคิด และความเป็นเกษตรกรต้นแบบ

การพัฒนาความรู้ความเข้าใจในพระราชดำริ เศรษฐกิจพอเพียง พัฒนาวิธีคิด และเป็นการสร้าง เกษตรกรต้นแบบ โดยมีสมมติฐานว่า การดำรงชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียงจะต้องเริ่มต้นที่จิตใจก่อน เมื่อ จิตใจตั้งมั่นที่มั่นที่นุ่มนวลแนวพระราชดำริมาใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต ก็จะสามารถวางแผนทำการผลิต พืชให้สอดคล้องกันต่อไปได้ โดยมีวิธีการดำเนินการดังนี้

5.1 สร้างความรู้ความเข้าใจปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง และพัฒนาวิธีคิด โดยจัดกิจกรรมให้ความรู้ ศึกษา ดูงาน แลกเปลี่ยนเรียนรู้ และรณรงค์เผยแพร่ “คำพ่อสอนใจนำชีวิตให้พอเพียง” และ “1 เดือน 1 ถ้อยคำ นำชีวิตพอเพียง”

5.2 จัด “เวทีวิจัยสัญจร” คือจัดประชุม เสวนา เพื่อจัดการความรู้ แลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างเกษตรกร นักวิจัย นักพัฒนา และนักส่งเสริม โดยหมุนเวียนให้เกษตรกรเป็นเจ้าภาพจัดประชุมที่ในไร่นาของเกษตรกรแต่ ละราย เดือนละ 1 ครั้ง

5.3 สร้างอัตลักษณ์การเป็นเกษตรกรต้นแบบ โดยพัฒนาฝึกทักษะด้านทรัพยากรมนุษย์ เช่นการเป็น วิทยากร สร้างความตระหนักในความเป็นตัวตนบุคคลต้นแบบ และจัดศึกษา ดูงาน จัดกิจกรรมเผยแพร่ผลงาน เกษตรกรต้นแบบสู่ชุมชนสาธารณะ เช่นจัดเป็นแปลงศึกษา ดูงาน เชิญเป็นวิทยากรในโอกาสต่างๆ เผยแพร่ ผลงานทางวิทยุชุมชน สื่อหนังสือพิมพ์ และโทรทัศน์ จัดทำเครื่องหมายสัญลักษณ์เช่น เสื้อ ส่งเสริมบทบาท การแสดงตัวตนและการมีส่วนร่วมในกิจกรรมการประชุมสัมมนา และนิทรรศการต่างๆ

6. เกษตรกรร่วมโครงการ 11 ราย เป็นตัวแทนระบบการปลูกพืชระบบต่างๆ 11 ระบบ ในจังหวัด พัทลุง

7. ระยะเวลาดำเนินงาน เริ่มต้นปี 2551 สิ้นสุด ปี 2553

ผลการศึกษา

1. การดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกรก่อนการพัฒนา

1.1 ด้านความพอประมาณ พบว่าครัวเรือนเกษตรกร มีสมาชิกเฉลี่ย 4 คน เป็นแรงงานภาคเกษตร 2 คน มีที่ดินถือครอง 26.4 ไร่ เป็นพื้นที่ ยางพารา 8.1 ไร่ นาข้าว 7.6 ไร่ ไม้ผล 3.0 ไร่ พืชผัก 2.6 ไร่ และ พืช อื่นๆ 4.1 ไร่ มีรายได้ เฉลี่ย 179,851 บาท/ ครัวเรือน/ปี โดยแหล่งรายได้หลักมาจากพืชคิดเป็นร้อยละ 65.8 ของรายได้ทั้งหมด รายจ่ายเฉลี่ย 123,055 บาท/ ครัวเรือน/ปี เป็นรายจ่ายเพื่อการดำรงชีพ ร้อยละ 69.1 เป็นรายจ่ายเพื่อลงทุนการเกษตร ร้อยละ 30.9 ด้านการวัดความมั่นคงทางอาหาร พบว่ามีคะแนนเฉลี่ยอยู่ใน ระดับปานกลาง ความยั่งยืนของทรัพยากรธรรมชาติมีคะแนนเฉลี่ยอยู่ในระดับปานกลาง การเป็นอยู่มี คะแนนเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก ความสุขมวลรวมในชีวิตมีคะแนนเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก และคะแนนรวมความ พอประมาณทุกตัวแปรอยู่ในระดับปานกลาง

1.2 ด้านความมีเหตุผล มีคะแนนรวมอยู่ในระดับมาก

1.3 ด้านความมีภูมิคุ้มกัน มีคะแนนรวมอยู่ในระดับปานกลาง

1.4 ความพอเพียงในการดำรงชีพ พบว่ามีคะแนนรวมอยู่ในระดับปานกลาง

2. ผลการพัฒนาการปลูกพืชผสมผสานตาม

แนวเศรษฐกิจพอเพียง

ผลการพัฒนาการปลูกพืชผสมผสานเพื่อเพิ่ม
ความพอเพียงในการดำรงชีพ เปรียบเทียบ ตั้งแต่ปี 2551 และ ปี2553 พบว่ามีการเพิ่มขึ้นของชนิดพืชใน
ครัวเรือน จาก 22.2 ชนิด เป็น 58.5 ชนิด/ครัวเรือน โดยแบ่งเป็นรายกลุ่มพืชดังนี้

2.1 พืชรายได้ เพิ่มขึ้นจาก 3.3 ชนิดเป็น 14.0 ชนิด/ครัวเรือน จำนวนชนิดพืชที่ปลูกเป็นรายได้ รวม
ทั้งสิ้น 48 ชนิด

2.2 พืชอาหาร เพิ่มขึ้นจาก 7.8 ชนิด เป็น 22.5 ชนิด/ครัวเรือน ชนิดพืชที่ปลูกเป็นอาหาร รวมทั้งสิ้น 80
ชนิด การเพิ่มขึ้นของชนิดพืชเกิดจากเหตุผลสำคัญคือต้องลดรายจ่ายในครัวเรือน

2.3 พืชสมุนไพรเพื่อสุขภาพ เพิ่มขึ้นจาก 7.0 ชนิด เป็น 14.5 ชนิด/ครัวเรือน ชนิดพืชที่ปลูกเป็นสมุนไพร
เพื่อสุขภาพ รวมทั้งสิ้น 83 ชนิด การเพิ่มขึ้นของชนิดพืชเกิดจากการเห็นความสำคัญในเรื่องสุขภาพ และ
ความสนใจในการใช้สมุนไพรดูแลสุขภาพ

2.4 สมุนไพรกำจัดศัตรูพืช เกษตรกรปลูกชนิดพืชไม่เพิ่มขึ้น คือ 1.6 ชนิด/ครัวเรือน แต่มีจำนวนผู้ปลูก
เพิ่มขึ้น ชนิดพืชที่ปลูกเป็นสมุนไพรป้องกันกำจัดศัตรูพืช ได้แก่ ทูเรียนเทศ ตะไคร้หอม หางไหล พาหมี
สะเดา และยาสูบ

2.5 พืชอาหารสัตว์ เพิ่มขึ้นจาก 0.5 ชนิด เป็น 1.1 ชนิด/ครัวเรือน ชนิดพืชที่ปลูกเป็นอาหารสัตว์ รวม
ทั้งสิ้น 5 ชนิด โดยชนิดพืชใหม่ที่เพิ่มขึ้นเป็นอ้อยอาหารสัตว์ และหญ้าอาหารสัตว์

2.6 พืชไม้ใช้สอย เพิ่มขึ้นจาก 1.5 ชนิด เป็น 3.6 ชนิด/ครัวเรือน การปลูกเพิ่มขึ้นเนื่องจากเห็นประโยชน์
ของการใช้สอย ตัวอย่างเช่น การเพิ่มการปลูกไม้ของเกษตรกรปลูกพืชผักที่เดิมต้องซื้อไม้เพื่อทำค้ำปลูกผักทุก
ปี

2.7 พืชอนุรักษ์ดินและน้ำ คือ แฝก มีผู้ปลูก 7 ราย ไม่ปลูก 4 ราย เหตุผลที่เกษตรกรไม่นิยมปลูกเนื่องจาก
พื้นที่ไม่เสี่ยงต่อการพังทลายของดิน และกลัวเป็นที่อยู่อาศัยของหนูและงู

2.8 พืชอนุรักษ์พันธุกรรมท้องถิ่น เพิ่มขึ้นจาก 0.1 ชนิด เป็น 1.0 ชนิด/ครัวเรือน ในรายชื่อที่ปลูกเพิ่มเป็นผล
จากการเห็นความสำคัญของพืชในเชิงวัฒนธรรมที่อนุรักษ์ไว้ให้คนรุ่นหลัง ส่วนรายชื่อที่ไม่ปลูกส่วนใหญ่อาศัยอยู่
ในเขตที่ลุ่มไม่เหมาะกับการปลูกไม้ยืนต้น

2.9 พืชพลังงาน มีการปลูกปาล์มน้ำมันเพิ่มขึ้นในบางครัวเรือนในปี 2553 เนื่องจากการพัฒนาเพื่อเพิ่มชนิด
และความหลากหลายของพืชที่ใช้ประโยชน์ในมิติต่างๆ อย่างพอเพียง 9 กลุ่ม พบว่า ใช้วิธีการพัฒนาที่นำมาใช้
คือวิธีการธรรมาภิบาลให้เกษตรกรเกิดจิตสำนึกของการเสาะหาพืชมาปลูกด้วยตนเองนั้น จะมีการเพิ่มจำนวนพืชน้อย
ในกลุ่มที่เกษตรกรไม่ได้เห็นประโยชน์ในเชิงประจักษ์อย่างทันทีทันใด เช่น พืชอนุรักษ์ดินและน้ำ พืชอนุรักษ์
พันธุกรรมท้องถิ่น ซึ่งต่างกับกลุ่ม พืชอาหาร พืชรายได้ และพืชสมุนไพรเพื่อสุขภาพที่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว
และกระบวนการพัฒนาที่ได้ผลในการสร้างจิตสำนึกและธรรมาภิบาล คือ การจัด “เวทีวิจัยสัญจร” ที่มีการ
แลกเปลี่ยนเรียนรู้หลายๆครั้ง ทำให้เกษตรกรได้เห็นแบบอย่างจากเพื่อนบ้าน ได้แรงจูงใจ และ แรงผลักดันที่
ต้องรีบพัฒนาเพื่อต้อนรับการมาตุงานของสมาชิกเครือข่าย คำแนะนำในการเพิ่มจำนวนและความหลากหลาย
ของพืชที่ใช้ประโยชน์นอกเหนือจากวิธีการดังกล่าวแล้วจำเป็นต้องร่วมกันในการจัดหาต้นพันธุ์พืชบางกลุ่ม
เนื่องจากพืชบางชนิดเป็นพืชหายากและไม่มีในท้องถิ่น

3. การพัฒนาเทคโนโลยีการผลิตพืชที่เหมาะสมจากภูมิปัญญาท้องถิ่น

จากการดำเนินงานแบบมีส่วนร่วมตามขั้นตอนการพัฒนาภูมิปัญญา คือ วิเคราะห์ปัญหา ความต้องการ
วัตถุประสงค์ในการผลิตพืช รวบรวมสังเคราะห์องค์ความรู้ภูมิปัญญา กำหนดทางเลือกในการแก้ไขปัญหา วาง
แผนการทดลอง ทำความเข้าใจปัจจัยที่ต้องควบคุม และปัจจัยที่ต้องการศึกษา เกษตรกรทำการทดลอง

ภายใต้การให้คำปรึกษาของนักวิจัย ร่วมเก็บข้อมูล และร่วมสรุปผลการทดลอง ผลการดำเนินการในพืชสำคัญๆ ปรากฏผลดังนี้

3.1 การพัฒนาเทคโนโลยีที่เหมาะสมกับภูมิปัญญาท้องถิ่นในการป้องกันกำจัดแมลงเจาะผลมะระ

ปัญหา กระทบผลผลิตเสียหายจากแมลงเจาะผล ผลการทดสอบเทคโนโลยี คือ การป้องกันกำจัดแมลงโดยใช้กับดักแมลงทดแทนการใช้สารเคมีกำจัดแมลง โดยวางกับดักกาวเหนียวแบบชนิดฟันทนบนขวดน้ำ ระหว่างแถวปลูก 1 แถว เว้น 1 แถว ระยะระหว่างกับดัก 6 เมตร/จุด รวม 78 จุด/ไร่ ผลการทดลอง พบจำนวนแมลงติดกับดักกาวเหนียว เฉลี่ย 4,115 ตัว/รุ่น เป็นแมลงวันทอง 2,992 ตัว ผลผลิตเสียหายจากแมลงทำลายเฉลี่ยร้อยละ 7.5 ลดลงจากปีก่อนทดลองร้อยละ 78.6 ที่มีผลผลิตเสียหายประมาณร้อยละ 35 ผลผลิตเฉลี่ย 5,526 กก./ไร่ สูงกว่าปีก่อนทดลองร้อยละ 78.7 ซึ่งได้ผลผลิต 3,093 กก./ไร่ ต้นทุนการผลิต 11,088 บาท/ไร่ ลดลงจากปีก่อนทดลอง ร้อยละ 45.6 ที่มีต้นทุน 20,367 บาท/ไร่ รายได้เฉลี่ย 66,308 บาท/ไร่ เพิ่มขึ้นร้อยละ 83.0 รายได้เหนือต้นทุน เฉลี่ย 55,220 บาท/ไร่ เพิ่มขึ้นจากก่อนทดลอง ร้อยละ 247.9 อัตราส่วนรายได้/ต้นทุนเท่ากับ 6.0 สูงกว่าก่อนทดลองที่มีค่าเท่ากับ 1.8 ผลดีด้านอื่นๆ คือช่วยยืดระยะเวลาการห่อผลให้นานขึ้นกว่าเดิมประมาณ 7 วันหลังการออกดอก ซึ่งดีกว่าการรีบห่อผลให้เสร็จภายใน 1-3 วัน

3.2 การพัฒนาเทคโนโลยีที่เหมาะสมกับภูมิปัญญาท้องถิ่นในการผลิตมันเทศก่อนข้าว

ปัญหา และความต้องการ คือ เพิ่มผลผลิต รายได้ มันเทศก่อนข้าว ผลการทดสอบเทคโนโลยี คือ ปลูกมันเทศ ระยะปลูก 40 x 80 ซม. แปลงทรงขนาดร่องกว้าง 50 ซม. ใส่ปุ๋ยคอกรองพื้น อัตรา 200 กก./ไร่ และหลังจากปลูก 15-20 วัน ทำการใส่ปุ๋ยและพูนโคนด้วยปุ๋ยเคมีสูตร 13-13-21 อัตรา 20 กก./ไร่ + ปุ๋ยอินทรีย์เม็ดอัตรา 20 กก./ไร่ ซึ่งให้ผลตอบแทนสูงกว่าวิธีอื่น คือ ให้ผลผลิตเฉลี่ยสูงสุด คือ 1,688 กก./ไร่ รายได้ 10,128 บาท/ไร่ รายได้เหนือต้นทุนส่วนเพิ่ม 9,308 บาท/ไร่ อัตราส่วนรายได้/ต้นทุนส่วนเพิ่มเท่ากับ 12.4 สูงกว่าการใช้ปุ๋ยเคมีสูตร 15-15-15 และสูตร 13-13-21 อย่างเดียว

3.3 การพัฒนาเทคโนโลยีที่เหมาะสมกับภูมิปัญญาท้องถิ่นในการผลิตแตงโมก่อนข้าว

ปัญหาและความต้องการ คือ เพิ่มผลผลิต รายได้และลดต้นทุน ผลการทดสอบเทคโนโลยี คือ รองพื้นด้วยปุ๋ยคอก อัตรา 1 กก./หลุม ร่วมกับปุ๋ยเคมีสูตร 46-0-0 อัตรา 5 กก./ไร่ ผสมปุ๋ยอินทรีย์ อัตรา 5 กก./ไร่ เมื่อแตงโมอายุประมาณ 15-20 วันใส่ปุ๋ยสูตร 46-0-0 อัตรา 15 กก./ไร่ ร่วมกับใส่ปุ๋ยเคมีสูตร 15-15-15 อัตรา 15 กก./ไร่ ให้ผลผลิต 1,164 กก./ไร่ ต้นทุนส่วนเพิ่มต่ำคือ 1,885 บาท/ไร่ รายได้เหนือต้นทุนส่วนเพิ่ม 7,429 บาท/ไร่ อัตราส่วนรายได้/ต้นทุนส่วนเพิ่ม เท่ากับ 4.9

3.4 การพัฒนาเทคโนโลยีที่เหมาะสมกับภูมิปัญญาท้องถิ่นในการปลูกข้าวโพดหวาน

ความต้องการ คือ เพิ่มผลผลิตและรายได้ ผลการทดสอบเทคโนโลยี คือ กรรมวิธีที่ใส่ปุ๋ยน้ำมูลสุกรรดโคนต้นข้าวโพด เมื่ออายุประมาณ 1 เดือน ครั้งที่ 2 ใส่ปุ๋ยอินทรีย์ อัตรา 74 กก./ไร่ ให้ผลผลิต 1,331 กก./ไร่ ต้นทุนส่วนเพิ่ม 1,066 บาท/ไร่ รายได้ 13,310 บาท/ไร่ รายได้เหนือต้นทุนส่วนเพิ่ม 12,244 บาท/ไร่ อัตราส่วนรายได้/ต้นทุนส่วนเพิ่มเท่ากับ 12.5

3.5 การพัฒนาเทคโนโลยีที่เหมาะสมกับภูมิปัญญาท้องถิ่นในการผลิตยางพารา

ความต้องการ คือ เพิ่มผลผลิต ลดต้นทุน และความอุดมสมบูรณ์ของดินในอนาคต ผลการทดสอบเทคโนโลยีคือใส่ปุ๋ยเคมีสูตร 29-5-18 อัตรา 0.5 กก./ต้น + ปุ๋ยอินทรีย์ 1-2 กก./ต้น หรือใส่ปุ๋ยอินทรีย์ 1-3 กก./ต้น ยางอายุ 18-22 ปี พบว่าให้ผลผลิตน้ำยางสดไม่แตกต่างกันทางสถิติ คือเฉลี่ย 69 กรัม/ต้น/วัน ค่าเปอร์เซ็นต์เนื้อยางแห้งในน้ำยางสด ให้ผลไม่แตกต่างกันทางสถิติ คือมีค่าเฉลี่ย 30.7 % ผลผลิตยางก้อน ไม่แตกต่างกันทางสถิติ คือเฉลี่ย 28 กรัม/ต้น/วัน ผลการวิเคราะห์ดินหลังการทดลอง 3 ปี พบว่า pH ไม่เปลี่ยนแปลงมากนักอยู่ในระดับเหมาะสม 4.5-6.0 อินทรีย์วัตถุ (O.M) ส่วนใหญ่เพิ่มขึ้นอยู่ในระดับ

เหมาะสมจาก 1.34-1.78 เป็น 1.35-2.39 % ไนโตรเจน (N) ฟอสฟอรัสที่เป็นประโยชน์ (Available P) โพแทสเซียมที่เป็นประโยชน์ (Available K) ไม่เปลี่ยนแปลงมากนักและอยู่ในระดับต่ำ

3.6 การพัฒนาเทคโนโลยีที่เหมาะสมกับภูมิปัญญาท้องถิ่นในการปลูกพืชต่างระดับ

ปัญหา และความต้องการ คือการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ให้ได้มากที่สุด ผลการทดสอบเทคโนโลยี คือการปลูกพืชต่างระดับ 4 ชั้น คือ พืชชั้นใต้ดิน พืชชั้นผิวดิน พืชชั้นกลาง และปลูกพืชชั้นอากาศ ในสวนยางพารา อายุ 4 ปี พื้นที่ 4 ไร่ มีพืชชั้นใต้ดิน 1 ชนิด ชั้นผิวดิน 4 ชนิด ชั้นบนดิน 2 ชนิด ชั้นอากาศ 4 ชนิด รวม 12 ชนิด 3,206 ต้น มูลค่าผลผลิต 8,522 บาท/ไร่ การปลูกพืชต่างระดับ 4 ชั้นหลังบ้าน พื้นที่ทั้งหมด 500 ตารางเมตร รูปแบบการปลูกผสมผสานตามความเหมาะสมของพืช แสงแดด และความชื้นของดิน ผลการปลูกพืชมีพืชชั้นใต้ดิน 2 ชนิด ชั้นผิวดิน 3 ชนิด ชั้นบนดิน 11 ชนิด ชั้นอากาศ 29 ชนิด รวม 45 ชนิด 588 ต้น มูลค่าผลผลิต 68,442 บาท/ไร่

4. การพัฒนาการดำรงชีพตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง

ผลการพัฒนาการดำรงชีพ โดยการจัดอบรม ศึกษา ดูงาน แลกเปลี่ยนเรียนรู้ ฝึกทักษะการพัฒนาด้าน ทรัพยากรมนุษย์ และด้านอื่นๆ ปรากฏผลดังนี้

4.1 ความพอประมาณ ผลการวัดความพอประมาณ จากกลุ่มตัวแปร 7 กลุ่ม ได้แก่ รายได้ รายจ่าย รายได้เหนือรายจ่าย ความมั่นคงทางอาหาร ความยั่งยืนทรัพยากรธรรมชาติ ความเป็นอยู่ และความสุขมวลรวม ปรากฏผลดังนี้

4.1.1 รายได้ เฉลี่ย 3 ปี 140,304บาท/ครัวเรือน/ปี ลดลงจากก่อนพัฒนา 39,547 บาท หรือคิดเป็นร้อยละ 22.0 การพึ่งพารายได้มาจากภาคเกษตร เป็นเงิน 95,311 บาท/ครัวเรือน ลดลงจากก่อนพัฒนา 23,039 บาท แต่สัดส่วนรายได้จากพืชคิดเป็นร้อยละ 67.9 เพิ่มขึ้นจากก่อนพัฒนาร้อยละ 2.1 โดยโครงสร้างรายได้ คือ ยางพารา มีรายได้ลดลง เนื่องจากมีวันฝนตกมาก 164 วัน ราคาน้ำยางสดยางลดลง พืชผัก พืชไร่ มีรายได้ลดลง ส่วนข้าวและไม้ผล มีรายได้เพิ่มขึ้น เมื่อเปรียบเทียบกับเพื่อนบ้านใกล้เคียงที่มีรายได้เฉลี่ย พบว่าเกษตรกรต้นแบบมีรายได้สูงกว่า ร้อยละ 5.5

4.1.2 รายจ่าย เฉลี่ย 103,183 บาท ลดลงจากก่อนพัฒนา 19,872 บาท หรือลดลงร้อยละ 16.1 แบ่งเป็นรายจ่ายเพื่อลงทุนการเกษตรลดลงในเกือบทุกปัจจัยการผลิต จากก่อนพัฒนา ร้อยละ 56.0 รายจ่ายค่าอาหารรวม 11,410 บาท/ครัวเรือน/ปี เพิ่มขึ้นร้อยละ 1.0 รายจ่ายเพื่อดำรงชีพอื่นๆ 72,962 บาท/ครัวเรือน ลดลงร้อยละ 22.4 โดยเฉพาะในกลุ่ม การพ่น สรรพ บุหรี่ ท่องเที่ยว ลดลงร้อยละ 48.0 เมื่อเปรียบเทียบกับเพื่อนบ้านใกล้เคียง พบว่าต้นแบบมีรายจ่ายต่ำกว่า ร้อยละ 3.7

4.1.3 ความพอประมาณของรายได้เหนือรายจ่ายเฉลี่ย 36,974 บาท/ครัวเรือน/ปี ลดลงร้อยละ 34.9 เปรียบเทียบกับเพื่อนบ้านใกล้เคียง พบว่าต้นแบบมีรายได้เหนือรายจ่ายสูงกว่า ร้อยละ 71.7

4.1.4 ปริมาณการบริโภคอาหาร 1,024.4 กก./ครัวเรือน/ปี ลดลง 81 กก.

4.1.5 ความมั่นคงทางอาหาร หรือความสามารถในการผลิตอาหารได้เอง มีคะแนนเพิ่มขึ้นเล็กน้อย แต่ยังอยู่ในระดับปานกลางเท่ากับก่อนพัฒนา โดยพืชเครื่องแกง คะแนนเพิ่มขึ้นจากระดับปานกลางเป็นระดับมาก และผลไม้ คะแนนเพิ่มขึ้นจากระดับน้อยเป็นระดับปานกลาง เปรียบเทียบกับเพื่อนบ้านใกล้เคียง พบว่าอยู่ระดับปานกลางเท่ากัน

4.1.6 ความยั่งยืนของทรัพยากรธรรมชาติ ผลการวัดตัวแปร 10 ตัวแปรย่อย พบว่า มีคะแนนเพิ่มขึ้นเล็กน้อยแต่ยังอยู่ในระดับปานกลางเท่ากับก่อนพัฒนา แต่มี 2 ตัวแปรที่มีคะแนนเพิ่มขึ้นจากระดับปานกลางเป็นระดับมาก คือ ความอุดมสมบูรณ์ของดิน และการลดการใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืช เปรียบเทียบกับเพื่อนบ้านใกล้เคียง พบว่าต้นแบบมีคะแนนรวมระดับปานกลางสูงกว่าเพื่อนบ้านที่มีคะแนนระดับน้อย

4.1.7 ด้านการเป็นอยู่ ผลการวัดตัวแปร 12 ตัวแปร พบว่ามีคะแนนเฉลี่ยอยู่ในระดับมากเท่ากับก่อนพัฒนา เปรียบเทียบกับเพื่อนบ้านใกล้เคียง พบว่า ต้นแบบมีคะแนนรวมอยู่ในระดับมากกว่าเพื่อนบ้านที่มีคะแนนระดับปานกลาง ในรายการตัวแปรย่อย มี 5 ตัวแปรที่ต้นแบบมีระดับคะแนนสูงกว่า ได้แก่ ให้สิ่งของช่วยเหลือเพื่อนบ้าน แบ่งข้าวปลาอาหารให้แก่เพื่อนบ้าน ช่วยแก้ปัญหาให้เพื่อนบ้าน ให้สิ่งของช่วยเหลือสังคม/สาธารณะ และการเรียกร้องต่อสู้เพื่อประโยชน์ส่วนรวม

4.1.8 ความสุขมวลรวมในชีวิต ผลการวัดตัวแปรรวม 19 ตัวแปร พบว่ามีคะแนนเฉลี่ยอยู่ในระดับมากเท่ากับก่อนพัฒนา เปรียบเทียบกับเพื่อนบ้านใกล้เคียง พบว่า ต้นแบบมีคะแนนรวมอยู่ในระดับมากกว่าเพื่อนบ้านที่มีคะแนนระดับปานกลาง

4.1.9 คะแนนรวมความพอประมาณ พบว่า คะแนนรวมครัวเรือนต้นแบบมีคะแนนเพิ่มขึ้นจากระดับปานกลางเป็นระดับมาก เปรียบเทียบกับเพื่อนบ้านใกล้เคียง พบว่า ต้นแบบมีคะแนนสูงกว่าเพื่อนบ้านที่มีคะแนนระดับปานกลาง

4.2 ด้านความมีเหตุผล

การวัดความมีเหตุผลใช้ตัวแปร 3 กลุ่ม ผลการวัดค่าตัวแปร พบว่าโดยเฉลี่ย 3 ปี ในภาพรวมครัวเรือนต้นแบบมีคะแนนเฉลี่ยเพิ่มขึ้นเล็กน้อยแต่ยังอยู่ในระดับมากเท่ากับก่อนพัฒนา ดังนี้

4.2.1 กลุ่มการใช้เหตุใช้ผล ผลการวัดตัวแปรรวม 3 ตัวแปร ได้แก่มีการคาดการณ์ปัญหาที่จะเกิดได้ล่วงหน้า ค้นหาสาเหตุของปัญหาที่เกิดขึ้นได้ วางแผนป้องกันแก้ไขปัญหาได้ พบว่าทุกตัวแปรมีคะแนนเพิ่มขึ้นจากระดับปานกลางเป็นระดับมาก

4.2.2 กลุ่มความรู้รอบคอบระมัดระวัง ผลการวัดตัวแปรรวม 4 ตัวแปร มีคะแนนเฉลี่ยระดับมากเท่ากับก่อนพัฒนา แต่มีตัวแปรย่อย มี 1 ตัวแปร ที่มีคะแนนเพิ่มขึ้นเป็นระดับมาก คือ เรื่องการปรึกษาหารือร่วมกับผู้อื่น

4.2.3 กลุ่มคุณธรรม ความเพียร อดทน สติปัญญา ผลการวัดตัวแปรรวม 4 ตัวแปร พบว่ามีคะแนนเฉลี่ยระดับมากเท่ากับก่อนพัฒนา แต่มีตัวแปรย่อย มี 1 ตัวแปรที่มีคะแนนเพิ่มขึ้นเป็นระดับมาก คือความสามารถแก้ปัญหาอุปสรรคที่เกิดขึ้นได้ เปรียบเทียบกับเพื่อนบ้านใกล้เคียง พบว่า ต้นแบบมีคะแนนรวมอยู่ในระดับมากสูงกว่าเพื่อนบ้านที่มีคะแนนระดับปานกลาง ในรายการตัวแปรย่อย มี 10 ใน 11 ตัวแปร ที่ต้นแบบมีระดับคะแนนสูงกว่า

4.3 ด้านความมีภูมิคุ้มกัน

ผลการวัดค่าตัวแปร พบว่าเฉลี่ย 3 ปี ในภาพรวมครัวเรือนต้นแบบมีคะแนนเฉลี่ยเพิ่มขึ้นจากระดับปานกลางก่อนพัฒนาเป็นระดับมาก ดังนี้

4.3.1 ภูมิคุ้มกันผลกระทบจากบริบทความอ่อนแอไม่แน่นอน มีการประเมินตัวแปร 3 กลุ่ม ดังนี้

1) กลุ่มภูมิคุ้มกันจากผลกระทบที่เกิดขึ้นอย่างทันทีทันใด ผลการวัดตัวแปรรวม 4 ตัวแปร พบว่าต้นแบบมีคะแนนเฉลี่ยเพิ่มขึ้นจากระดับปานกลาง เป็นระดับมาก และมี 2 ตัวแปรย่อยที่คะแนนเพิ่มขึ้น คือ ภูมิคุ้มกันจากความเสียหายจากความต้องการใช้เงินแบบฉุกเฉิน และการเจ็บป่วยจนทำงานไม่ได้

2) กลุ่มภูมิคุ้มกันจากภาวะแนวโน้มและการเปลี่ยนแปลงตามฤดูกาล ผลการวัดตัวแปรรวม 9 ตัวแปร พบว่า ต้นแบบมีคะแนนรวมเพิ่มขึ้นแต่ยังอยู่ในระดับปานกลางเท่ากับก่อนพัฒนา แต่มีตัวแปรย่อย ที่คะแนนเพิ่มขึ้น คือ ภูมิคุ้มกันจากความเสียหายจากแนวโน้ม การว่างงาน แนวโน้มการใช้หนี้เงินกู้ตามกำหนดเวลา ภูมิคุ้มกันจากแนวโน้มราคาสินค้าอุปโภคสูงขึ้น และจากแนวโน้มราคาปุ๋ย หรือสารเคมีสูงขึ้น

3) กลุ่มการเปลี่ยนผ่านโครงสร้างและกระบวนการ ผลการวัดตัวแปรรวม 5 ตัวแปร พบว่าต้นแบบมีคะแนนรวมเพิ่มขึ้นแต่ยังอยู่ในระดับมากเท่ากับก่อนพัฒนา และมี 2 ตัวแปรย่อย ที่คะแนนเพิ่มขึ้น คือ

ภูมิคุ้มกันจากความเสียหายจากการเปลี่ยนรัฐบาล และการพัฒนาเมือง/เศรษฐกิจแบบแข่งขัน เปรียบเทียบกับเพื่อนบ้านใกล้เคียง พบว่า ต้นแบบมีคะแนนรวมอยู่ในระดับมาก สูงกว่าเพื่อนบ้านที่มีคะแนนระดับปานกลาง ในรายการตัวแปรย่อย 18 ตัว ในกลุ่มภูมิคุ้มกันจากผลกระทบที่เกิดขึ้นอย่างทันทีทันใด และกลุ่มเปลี่ยนผ่านโครงสร้างและกระบวนการ

4.3.2 ภูมิคุ้มกันด้านการมีสินทรัพย์ หรือต้นทุนในการดำรงชีพ

ผลการวัดค่าตัวแปร พบว่าโดยเฉลี่ย 3 ปี ในภาพรวมต้นแบบมีคะแนนเฉลี่ยเพิ่มขึ้นจากระดับปานกลางช่วงก่อนพัฒนา เป็นระดับมาก ในกลุ่มตัวแปร 5 กลุ่ม ดังนี้

1) กลุ่มทุนมนุษย์ ผลการวัดตัวแปรรวม 8 ตัวแปร พบว่าต้นแบบมีคะแนนเฉลี่ยเพิ่มขึ้นจากระดับปานกลางเป็นระดับมาก และมี 5 ตัวแปรย่อย ที่คะแนนเพิ่มขึ้น ได้แก่ การมีทักษะและความรู้ในการทำเกษตร ได้เข้ารับการฝึกอบรม ดูงาน การได้เป็นตัวแทนหรือกรรมการ/ผู้ประสานงาน ความสามารถในการเป็นวิทยากร และช่วยแก้ปัญหาให้เพื่อนบ้าน

2) กลุ่มทุนทางสังคม ผลการวัดตัวแปรรวม 5 ตัวแปร พบว่าต้นแบบมีคะแนนเฉลี่ยเพิ่มขึ้นจากระดับปานกลางเป็นระดับมาก และมี 3 ตัวแปรย่อย ที่คะแนนเพิ่มขึ้น ได้แก่ เป็นสมาชิกกลุ่ม การเข้าเชื่อมโยงกับกลุ่มอื่นนอกชุมชน และการได้รับการช่วยเหลือจากเจ้าหน้าที่รัฐในการให้ความรู้ การอบรม ดูงาน สนับสนุนปัจจัยการผลิต

3) กลุ่มทุนการเงิน ผลการวัดตัวแปรรวม 4 ตัวแปร พบว่าพบว่าคะแนนรวมครัวเรือนต้นแบบมีคะแนนเฉลี่ยอยู่ในระดับปานกลางเท่ากับก่อนพัฒนา และมี 1 ตัวแปรย่อย ที่คะแนนเพิ่มขึ้นจากระดับน้อยเป็นระดับปานกลาง คือการได้รับการช่วยเหลือทางการเงินลงทุน

4) กลุ่มทุนกายภาพ ผลการวัดตัวแปรรวม 7 ตัวแปร พบว่าต้นแบบมีคะแนนเฉลี่ยเพิ่มขึ้นจากระดับปานกลางเป็นระดับมากและมี 6 ตัวแปรย่อย ที่คะแนนเพิ่มขึ้น ได้แก่ มีความสะดวกในการขนส่งผลผลิต การเป็นเจ้าของ เครื่องมือ/เครื่องจักรกล การผลิตปุ๋ยใช้เอง การเปิดรับข่าวสารการเกษตรทางสื่อสารมวลชน การจำหน่ายผลผลิตได้ราคาดี และผลิตสารกำจัดศัตรูพืชใช้เอง

5) กลุ่มทุนธรรมชาติ ผลการวัดตัวแปรรวม 3 ตัวแปร พบว่าต้นแบบมีคะแนนเฉลี่ยเพิ่มขึ้นจากระดับปานกลางเป็นระดับมาก และมี 2 ตัวแปรย่อย ที่คะแนนเพิ่มขึ้น ได้แก่ การบำรุงดิน และการรักษาความชุ่มชื้นหน้าดิน เปรียบเทียบกับเพื่อนบ้านใกล้เคียง พบว่า ต้นแบบมีคะแนนรวมอยู่ในระดับมาก สูงกว่าเพื่อนบ้านที่มีคะแนนระดับน้อย

5.7 คะแนนรวมความพอเพียงในการดำรงชีพ

ความพอเพียงในการดำรงชีพประเมินจากคะแนนเฉลี่ย 3 ด้าน คือคะแนนความพอประมาณระดับปานกลาง ความมีเหตุผลระดับมาก และความภูมิคุ้มกันระดับปานกลาง ผลปรากฏว่า คะแนนรวมครัวเรือนต้นแบบมีคะแนนเฉลี่ยเพิ่มขึ้นจากระดับปานกลางเป็นระดับมาก และสูงกว่าค่าเฉลี่ยปี 2553 ของเพื่อนบ้านใกล้เคียงจำนวน 52 ราย ซึ่งมีคะแนนเฉลี่ยระดับปานกลาง (ตารางที่1)

การสร้างกระบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม

“การจัดเวทีวิจัยสัญจร”

พบว่าเป็นวิธีที่มีประสิทธิภาพในขับเคลื่อนการพัฒนา การจัดเวทีวิจัยสัญจร คือการจัดประชุมพบปะแลกเปลี่ยนเรียนรู้ภูมิปัญญา ประสบการณ์ ระหว่างเกษตรกรกับเกษตรกรและนักวิจัย เดือนละครั้งหมุนเวียนกันไปในพื้นที่เรณูนครแต่ละราย โดยมีกิจกรรมคือ “ของฝากจากเพื่อนบ้าน” เป็นการรื้อฟื้นวัฒนธรรมการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่โดยการแบ่งปันสิ่งของติดไม้ติดมือมาฝากเจ้าของบ้าน “เรื่องเล่าจากเจ้าของบ้าน” เป็นการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลโดยการทำความรู้จักจากประวัติส่วนตัวและบทเรียนการต่อสู้ “การ

แลกเปลี่ยน เรียนรู้ ภูมิปัญญาการทำเกษตร” เป็นการศึกษา เรียนรู้ แบ่งปันภูมิปัญญาความรู้ ประสบการณ์ โดยเรียนรู้จากพืชในไร่นาเจ้าของบ้านที่จัดประชุม รวมทั้งการแลกเปลี่ยนเรียนรู้หลักปรัชญา เศรษฐกิจพอเพียง การจัดเสวนาความรู้ใหม่ๆทางการเกษตร และการเป็นเจ้าภาพเลี้ยงอาหารด้วยผลผลิตจาก ไร่นาเจ้าของบ้าน เป็นการแสดงความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อกันและกัน ผลการจัดเวทีวิจัยสัญจรตลอดระยะเวลา 3 ปี สรุปผลดังนี้

1. เกิดการพัฒนากระบวนการปลูกพืช ผลจากการแลกเปลี่ยนภูมิปัญญา ความรู้ ประสบการณ์ ศึกษา ดูงาน และแลกเปลี่ยนพันธุ์พืช ทำให้เกษตรกรได้พัฒนาการเพิ่มการปลูกพืชผสมผสานบริเวณบ้านอย่างรวดเร็ว จากเดิมที่นิยมซื้อแต่ไม่นิยมปลูก ทั้งนี้เกิดจากแรงกระตุ้นที่ได้เห็นแบบอย่างจากเวทีวิจัยสัญจรที่บ้าน เกษตรกรรายอื่นๆ และแรงกระตุ้นจากการจะต้องเป็นเจ้าภาพในการต้อนรับการศึกษาดูงานของสมาชิก จึงต้องเตรียมความพร้อมเพื่อแสดงผลงาน และจะได้ไม่เกิดการขายหน้าเวลาเพื่อนบ้านมาเยี่ยมชม (ภาษาใต้ใช้คำว่า “กลัวบัดสีเพื่อน”)

2. เกิดการพัฒนาการดำรงชีพ คือ ได้เพิ่มทุนทางสังคม และเพิ่มทุนมนุษย์ เช่น เกิดวัฒนธรรมดีงามในความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ การเชื่อมความสัมพันธ์เพื่อนพ้อง มีการช่วยเหลือแรงงาน ช่วยแก้ปัญหาการผลิตพืช ร่วมกันวิเคราะห์วางแผนประเมินผลได้เสียก่อนการปลูกพืช วิเคราะห์ตลาดการลดต้นทุนการผลิต ได้เกิดการ เรียนรู้แนวความคิดการปฏิบัติเพื่อนำไปสู่เศรษฐกิจพอเพียง เกิดการสร้างเครือข่ายทางสังคมและการเชื่อมโยง เป็นพันธมิตรทางด้าน การปลูกพืชตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงที่หลากหลาย เช่น ผู้นำในท้องถิ่น ผู้นำเกษตรกร สถาบันการศึกษา ส่วนราชการ และที่ชัดเจนมากประการหนึ่ง คือได้พัฒนาความสามารถในการพูดการเป็นวิทยากรบรรยาย ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นทำให้เกษตรกรรู้สึกมีความภูมิใจที่ได้มีส่วนช่วยเหลือผู้อื่น และทำให้สังคมเกิดการยอมรับในตัวต้นแบบ มีชื่อเสียงมากขึ้น มีหน่วยงานอื่นๆ เข้ามาเข้าร่วมกิจกรรมเพิ่มมากขึ้น

3. “การจัดเวทีวิจัยสัญจร” เป็นกระบวนการเคลื่อนไหวที่เหมาะสมสำหรับการพัฒนาการปลูกพืชตามแนว เศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งมีเชื่อมโยงการจัดการความรู้หลายฝ่าย เป็นวิธีที่ได้ผลสัมฤทธิ์สูงกว่าการอบรมเชิง บรรยายที่นิยมใช้กันอยู่ในปัจจุบัน จุดเด่นของการจัดเวทีวิจัยสัญจร คือความรู้ถูกถ่ายทอดจากเกษตรกรสู่ เกษตรกรด้วยความไว้วางใจ การเป็นเพื่อนพ้อง มีสถานะทางสังคมใกล้เคียงกัน และมีนักวิจัยคอยสนับสนุน ข้อมูลเชิงเหตุผลทางวิทยาศาสตร์และจัดกระบวนการให้แต่ละคนได้นำภูมิปัญญา มาแลกเปลี่ยน ภายใต้ สถานการณ์จริงของไร่นาเกษตรกร องค์ความรู้นี้สามารถนำไปใช้กับการพัฒนาอื่นๆได้ ข้อเสนอแนะเพื่อเพิ่ม ประสิทธิภาพ การจัดเวทีวิจัยสัญจร คือ นักวิจัยผู้ที่ทำหน้าที่วิทยากรกระบวนการ ต้องพยายามกระตุ้นให้ทุก คนได้แสดงความคิดเห็นอย่างเต็มที่ เนื่องจากเกษตรกรแต่ละคนมีพื้นฐานความสามารถที่แตกต่างกัน และ นักวิจัยควรมีข้อมูลวิชาการที่เป็นสหสาขาพร้อมจะให้อธิบายเพิ่มเติมในทุกประเด็นที่เกิดขึ้นในเวที

การสร้างและพัฒนาวาทกรรมเพื่อใช้ในการขับเคลื่อนการประยุกต์ใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

การสร้างวาทกรรม (Discourse) เพื่อเป็นการสื่อความหมายให้กับการวิจัยและพัฒนาการผลิตพืชตาม แนวเศรษฐกิจพอเพียง เป็นกระบวนการหนึ่งในการสร้างอัตลักษณ์หรือเอกลักษณ์ของแนวความคิดการวิจัย โดยผลการดำเนินการพัฒนา ตามกระบวนการสร้างวาทกรรม “ 4 เสาหลักสู่ความพอเพียง ” ปรากฏดังนี้

1. การทบทวน วิเคราะห์ ทำความเข้าใจ พระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียง และการค้นหาคุณงามความดีสำเร็จ ในการประยุกต์ใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง พบว่า คุณงามความดีที่นำมาใช้มี 4 ประการสำคัญ คือ หลักการคิดสู่การพึ่งตนเอง หลักกระบวนการปลูกพืชหรือระบบเกษตรที่ยั่งยืน หลักการใช้เทคโนโลยีที่มาจาก ภูมิปัญญาท้องถิ่น และหลัก 3 ห่วง 2 เงื่อนไข (พอประมาณ มีเหตุผล มีภูมิคุ้มกัน รอบรู้ คู่คุณธรรม)

2. การคิดค้นบัญญัติคำ และให้ความหมาย หลังจากที่ได้คำสำคัญที่จะเป็นคุณงามความดีสำเร็จแล้ว จึง ค้นหาคำที่เหมาะสม เพื่อบัญญัติคำที่ใช้เป็นวาทกรรม สรุปคือ ใช้คำว่า “หัวใจพอเพียง” เพื่ออธิบายหลัก

ความคิดสู่การพึ่งตนเอง ใช้คำว่า “พืชผสมผสานพอเพียง” เพื่ออธิบายหลักการปลูกพืชผสมผสาน และเกษตรผสมผสานพอเพียง เพื่ออธิบายการจัดระบบเกษตรผสมผสานที่ยั่งยืนเพียงพอต่อความต้องการ ใช้คำว่า “ภูมิปัญญาวิถีต้นพอเพียง” เพื่ออธิบายหลักการพัฒนาภูมิปัญญาที่ผสมผสานกับเทคโนโลยีและองค์ความรู้ต่างๆอย่างกว้างขวาง และใช้คำว่า “การดำรงชีพพอเพียง” เพื่อ อธิบายหลัก 3 ห่วง 2 เงื่อนไข เมื่อรวมความหมายทั้งหมด จึงใช้คำที่เป็นวาทกรรมคือ “ 4 เสาหลักสู่ความพอเพียง”

3. การปรับปรุงเนื้อหา และสรุปเป็นองค์ความรู้ใหม่ “4 เสาหลักสู่ความพอเพียง” หลังจากที่ได้ทำการพัฒนาวาทกรรม และนำมาใช้ในกระบวนการวิจัยและพัฒนาการปลูกพืชตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง เห็นว่าทำให้โครงการมีเอกลักษณ์เฉพาะตัวแตกต่างจากการพัฒนาและส่งเสริมตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงที่ดำเนินอยู่ทั่วไป ผลของการทดลองใช้และการเผยแพร่ด้วยวิธีต่างๆ ซ้ำๆ พบว่ามีบางส่วนที่ควรปรับปรุงเพิ่มเติม เช่น จากผลการนำไปจัดค่ายพัฒนาพฤติกรรมตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงแก่นักเรียนนักศึกษา พบว่าควรเน้นด้านความรับผิดชอบ การกล้าแสดงออก ความระลึกในหน้าที่เป็นต้น ซึ่งเรื่องเหล่านี้ล้วนอยู่พระราชดำรัสคำสอนแล้วทั้งสิ้น การปรับปรุงเนื้อหาในส่วนของพืชผสมผสานพอเพียง เดิมเป็นพืช 7 กลุ่ม ต่อมาได้เพิ่มเป็น 9 กลุ่ม เพื่อสื่อความหมายให้เป็นตัวเลขสิริมงคลในการปฏิบัติ เป็นต้น สรุปเนื้อหาและความหมาย วาทกรรม “4 เสาหลักสู่ความพอเพียง” ดังนี้

1) ความหมาย “ 4 เสาหลักสู่ความพอเพียง” เป็นหลักการในการปฏิบัติตนเพื่อทำให้เกิดความพอเพียงในการผลิตพืชตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง โดยหลักการนี้สามารถนำไปประยุกต์ใช้กับทำงานและการดำรงชีพตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงได้

2) วัตถุประสงค์การนำไปใช้ เพื่อ เพื่อพัฒนาอาชีพการผลิตพืช พัฒนาเกษตรกรเป็นต้นแบบ เพิ่มความพอเพียงในการดำรงชีพ และเพื่อการวิจัยและพัฒนาการปลูกพืชตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

3) กระบวนการที่นำมาใช้ในการพัฒนา ได้แก่ การจัดทำแปลงผลิตพืช การสร้างอัตลักษณ์ การเผยแพร่ วาทกรรม การสร้างภูมิปัญญา การจัดการความรู้โดยการจัดเวทีวิจัยสัญจร การฝึกทักษะ อบรม ศึกษา ดูงาน และการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสาร

4) ทฤษฎี และแนวความคิดที่เกี่ยวข้อง เศรษฐกิจพอเพียง ตามพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ การดำรงชีพอย่างยั่งยืน (Sustainable Livelihoods) การพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่น เกษตรอินทรีย์ เกษตรทฤษฎีใหม่ เกษตรดีที่เหมาะสม (Good Agricultural Practice) ระบบเกษตรผสมผสาน ระบบสังคมเกษตร (agro-social system) การพัฒนาเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Development)

5) เนื้อหาสาระ และวิธีการพัฒนา

เสาหลักที่1 “หัวใจพอเพียง” เป็นการเปิดใจ และแสดงความตั้งใจที่จะดำเนินชีวิตตามพระราชดำริปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เป็นขั้นตอนแรกที่ต้องดำเนินการ โดยมีสมมุติฐานว่า การดำเนินชีวิตแบบพึ่งตนเองตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงจะต้องเริ่มต้นที่จิตใจก่อน เมื่อจิตใจตั้งมั่นที่จะน้อมนำแนวคำสอนตามแนวพระราชดำริมาใช้ ก็จะสามารถคิดวางแผนการทำงานที่สอดคล้องกันต่อไปได้ ขณะเดียวกันจะต้องหมั่นศึกษาเรียนรู้ พระราชดำรัส และปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ให้ลึกซึ้ง ในทางการดำเนินชีวิตทั่วไป หัวใจพอเพียง ต้องเปิดใจกว้างที่จะลดความเป็นตัวตนและรับฟังเรียนรู้จากผู้อื่น รวมทั้งการเปิดใจที่จะกล้าทำในสิ่งที่ถูกที่ควร การเปิดใจที่มุ่งมั่นทุ่มเทเอาจริงเอาจังในกิจที่ทำให้สำเร็จ เป็นต้น

ขั้นตอนการพัฒนา “หัวใจพอเพียง”

(1) ประกาศความตั้งใจ ที่จะใช้ชีวิตตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ตามคำสอน ของในหลวง เช่น “เขียนบอกพ่อว่าขอยู่อย่างพอเพียง” การเขียนด้วยตัวอักษร หรือภาพ ติดไว้ในที่พบเห็นบ่อยๆ จะทำให้ได้เตือนตนและจดจำ การบอกตนเองในช่วงก่อนนอน และตื่นนอนอยู่เสมอช่วยให้จิตใจได้สำนึกจดจำจนเป็นนิสัย

(2) ค้นหาคำสอนของในหลวง และ นำมาใช้ ปฏิบัติ “คำพ่อสอนใจนำชีวิตให้พอเพียง” “พ่อสอนเราจำนำชีวิตพอเพียง” “1 เดือน 1 ถ้อยคำ นำชีวิตพอเพียง” นำพระราชดำรัส มาปฏิบัติอย่างน้อยเดือนละเรื่อง

(3) เสริมสร้างพัฒนาการตนเองเป็นคนหัวใจพอเพียง (สร้างเอกลักษณ์หรืออัตลักษณ์) โดยวิธีการต่างๆ เช่น พัฒนาทักษะความรู้ความสามารถในการประกอบอาชีพ พัฒนาไร่ นา สถานที่ ให้เป็นแปลงตัวอย่างเพื่อการศึกษาดูงานแก่เพื่อนบ้าน พัฒนาทักษะการเป็นผู้นำ และการเป็นวิทยากร ไปหาความรู้ ศึกษา ดูงาน อบรม ไปพบปะ เชื่อมโยงกับผู้นำ และกลุ่มเครือข่าย ร่วมกิจกรรม “เวทีวิจัยสัญจร” คือร่วมหมุนเวียนไปเสวนาในไร่ นา เพื่อนบ้านทุกเดือน รวมทั้งการเสนอตัวเป็นเจ้าภาพจัดกิจกรรมในไร่ นาตนเอง เสริมสร้าง พัฒนาให้มีวิธีคิดดีๆ โดยการร่วมกิจกรรมกลุ่มเพื่อพัฒนาความคิด เช่น “ค่ายคนรุ่นใหม่หัวใจพอเพียง” หรือกิจกรรมกลุ่มสัมพันธ์ และกิจกรรมทางศาสนา ในชุมชนหรือกับเครือข่าย แสดงตนเป็นตัวอย่าง หรือสร้างตราสัญลักษณ์ ตราสินค้า *อาสา* เป็นกรรมการ เป็นตัวแทน ทั้งในชุมชน และนอกชุมชน หรือโครงการของรัฐ *เผยแพร่* ผลงานตนเองในไร่ นา หรือไปร่วมกับราชการนอกสถานที่ ไปเผยแพร่ในงานสาธารณะด้วยวิธีการต่างๆ เช่น ร่วมนิทรรศการ ผลิตเอกสาร แผ่นพับ สติกเกอร์ เผยแพร่วิทยุ เผยแพร่ออนไลน์ในเว็บไซต์ และเผยแพร่สื่อมวลชน

เสาหลักที่ 2 “9 พืชผสมผสานพอเพียง” เป็นขั้นตอนการพัฒนากระบวนการปลูกพืชผสมผสานให้เพียงพอต่อความต้องการทั้งในระดับครัวเรือน ชุมชน อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยมีสมมติฐานว่าการปลูกพืช 9 กลุ่ม จะสามารถทำให้เกิดความพอเพียงต่อความต้องการได้ทุกด้าน พืช 9 กลุ่มผสมผสาน ได้แก่ พืชอาหาร พืชรายได้ พืชสมุนไพรเพื่อสุขภาพ พืชสมุนไพรเพื่อป้องกันกำจัดศัตรูพืช พืชใช้สอย พืชอาหารสัตว์ พืชอนุรักษ์ดินและน้ำ (เน้นการใช้แฝกตามแนวพระราชดำริ) พืชอนุรักษ์พันธุกรรมท้องถิ่น (เน้นการสร้างคุณค่าทางวัฒนธรรมชุมชนเช่น พืชตามชื่อหมู่บ้าน พืชดั้งเดิมที่มีเรื่องราวของบรรพบุรุษ) และ พืชพลังงาน ภายใต้การจัดระบบการปลูกแบบผสมผสาน ที่เหมาะสมกับตนเอง เช่น พืชต่างระดับ เกษตรทฤษฎีใหม่ เกษตรดีที่เหมาะสม เกษตรอินทรีย์ เป็นต้น สำหรับการนำไปใช้ในการเกษตรอื่นๆจะใช้คำว่า “9 พืชผสมผสานพอเพียงและเกษตรผสมผสานพอเพียง” หมายถึงการทำเกษตรหลายอย่างเช่น ปลูกพืช เลี้ยงสัตว์ เลี้ยงปลา เพาะเห็ด เป็นต้น

ขั้นตอนการพัฒนา “9 พืช ผสมผสานพอเพียง”

(1) วิเคราะห์ระบบการปลูกพืชของครัวเรือน โดยทำการสำรวจพืช ของครัวเรือน วิเคราะห์วัตถุประสงค์ การผลิตพืช ความต้องการใช้ประโยชน์ และ ความพอเพียงของพืช

(2) วางแผนและพัฒนาการจัดรูปแบบการปลูกพืชแบบผสมผสาน โดยพัฒนาการผลิตพืชในแต่ละระบบการปลูกพืช ให้เป็นไปตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง และเพิ่มชนิดพืชให้เพียงพอต่อความต้องการ

(3) จัดทำแปลงพัฒนาการปลูกพืช 9 กลุ่ม ผสมผสานที่เหมาะสมกับครัวเรือนในรูปแบบที่เหมาะสมเช่น เกษตรทฤษฎีใหม่ เกษตรอินทรีย์ เป็นต้น

(4) จัด “เวทีวิจัยสัญจร” เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้

เสาหลักที่ 3 “ภูมิปัญญาวิถีพอเพียง” เป็นการพัฒนาเทคโนโลยีและสร้างภูมิปัญญาที่เหมาะสมกับตนเอง คือเป็นคนที่มีหลักการคิด มีความเข้าใจและใช้เหตุใช้ผลในการพิจารณาเรื่องราวต่างๆ ที่ได้ยินได้ฟังได้พบเห็น ซึ่งเป็นภูมิคุ้มกันความเสียหายจากการเผยแพร่ข่าวสาร การโฆษณาชวนเชื่อที่เกิดขึ้นมากมายในยุคโลกาภิวัตน์ เป็นนักวิจัย คือ มีการสร้างภูมิปัญญาที่เหมาะสมกับตนเอง มีการคิดค้นภูมิปัญญาของตนเอง เพื่อ

ไว้เผยแพร่ให้ลูกหลานสืบทอด และเพื่อนบ้านใช้ประโยชน์ “1 คน 1 ภูมิปัญญา นำพาชีวิตพอเพียง” เป็นคนมี “ภูมิปัญญาวิถีตนพอเพียง” หมายถึง เข้าถึงความรู้และภูมิปัญญา สามารถผสมผสานเอาภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาดั้งเดิมของบรรพบุรุษ และองค์ความรู้ต่างๆที่มีอยู่อย่างหลากหลายมากมายเข้าด้วยกัน ซึ่งในยุคโลกาภิวัตน์จะง่ายต่อการติดต่อค้นหาได้จากทั่วโลกด้วยระบบสื่อสารที่ทันสมัย

ขั้นตอนการพัฒนา “ภูมิปัญญาวิถีตนพอเพียง”

(1) วิเคราะห์ สถานการณ์ และ ปัญหา ในการผลิตพืชเศรษฐกิจหลักๆ หรือปัญหาในการทำงาน หรือความต้องการ

(2) ศึกษา ค้นคว้า หาข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับพืชหรืองานอย่างกว้างขวาง โดยรวบรวมภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาผู้นำชุมชน (Best Practices) ภูมิปัญญาบุคคลตัวอย่าง บุคคลต้นแบบที่ตนเองศรัทธา (Idol) ค้นคว้าจากหนังสือเอกสาร จากระบบออนไลน์ ตลอดจนปรึกษาผู้รู้ และ ศึกษาดูงาน

(3) สังเคราะห์ความรู้ที่ได้มาจากแหล่งต่างๆ หรือเลือกจากต้นแบบที่เหมาะสมกับตนเองแล้วสรุปคัดเลือกออกมาเป็นวิธีการปฏิบัติอย่างน้อย 1-2 วิธีการ

(4) นำวิธีใหม่ มาทดลองทำเปรียบเทียบกับวิธีปฏิบัติเดิม โดยทดลองตามหลักวิชาการที่ถูกต้องตามหลักวิทยาศาสตร์ เช่น ในพืช ต้องมีจำนวนต้นที่มากพอ มีการควบคุมปัจจัยอื่นที่ไม่เกี่ยวข้อง

(5) ติดตามเก็บบันทึกข้อมูลผลการทดลองอย่างละเอียดทุกด้าน เป็นรายวัน รายสัปดาห์

(6) สรุปผล และทดลองซ้ำประมาณ 3 รุ่น จนกว่าได้ผลที่ยืนยันว่าวิธีไหนดีกว่าชัดเจน

(7) สรุปเป็นบทเรียน ให้คุณค่า สร้างเป็นภูมิปัญญาใหม่ที่เหมาะสมกับตนเอง

(8) ถ่ายทอดสู่บุคคลอื่นเพื่อสืบทอดและพัฒนาต่อไป

เสาหลักที่ 4 “ดำรงชีพพอเพียง” เป็นการพัฒนการดำรงชีพตามวิถีเศรษฐกิจพอเพียงในชีวิตประจำวัน และวิธีการทำการเกษตรโดยยึดหลัก 3 ห่วง 2 เงื่อนไข คือ ความพอประมาณ ความมีเหตุผล การสร้างภูมิคุ้มกัน ครอบรู้ และ คุณธรรม

ขั้นตอนการพัฒนา “ดำรงชีพพอเพียง”

4.1) วิเคราะห์การดำรงชีพตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง

(1) ด้านความพอประมาณ ตัวแปร 5 กลุ่ม 24 ตัวแปร คือ

กลุ่มที่ 1 รายได้ รายจ่าย : ปริมาณรายจ่าย รายได้

กลุ่มที่ 2 ความมั่นคงด้านอาหาร : ปริมาณ และความมั่นคงของผลผลิตอาหาร

กลุ่มที่ 3 ความยั่งยืนทรัพยากรธรรมชาติ : ความอุดมสมบูรณ์ของดิน น้ำ ป่าไม้ พืชหญ้า ความหลากหลายศัตรูธรรมชาติ และการใช้สารเคมี

กลุ่มที่ 4 ความเป็นอยู่ : การช่วยเหลือเพื่อนบ้าน การช่วยเหลือสังคม และการรู้จักสามัคคี

กลุ่มที่ 5 สุขุมวราธรรม : ความพอใจในการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ สังคม การศึกษา สาธารณสุข ความปลอดภัย สิ่งแวดล้อม สุขภาพ ชีวิตความเป็นอยู่ และการคิดดีทำดี

(2) ด้านความมีเหตุมีผล ครอบรู้ และคุณธรรม ตัวแปร 3 กลุ่ม 3 ตัวแปร คือ

กลุ่มที่ 1 การวางแผน

กลุ่มที่ 2 ความรอบรู้ รอบคอบ ระมัดระวัง

กลุ่มที่ 3 หลักคุณธรรม ความเพียร อดทน และการใช้ชีวิตตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง

(4) ด้านความมีภูมิคุ้มกัน ตัวแปร 8 กลุ่ม 39 ตัวแปร คือ

กลุ่มที่ 1 ภูมิคุ้มกันจากผลกระทบบริบทความ

อ่อนแอและไม่แน่นอน ด้านผลกระทบทันทีทันใด : ภัยธรรมชาติ การใช้เงินแบบฉุกเฉิน สุขภาพ และการระบาดของศัตรูพืช/สัตว์

กลุ่มที่ 2 ด้านภาวะแนวโน้ม และการเปลี่ยนแปลงตามฤดูกาล : การว่างงาน ราคาผลผลิต ผลผลิต การเปลี่ยนแปลงรายได้ การใช้หนี้เงิน ราคาสินค้าอุปโภค ราคาปัจจัยการผลิต สภาพแวดล้อมเสื่อมโทรม และความเจริญที่จะเข้ามาถึงหมู่บ้าน

กลุ่มที่ 3 ด้านการเปลี่ยนผ่านโครงสร้างและ กระบวนการ : การเปลี่ยนรัฐบาล โครงการส่งเสริมการเกษตร การเปลี่ยนผู้นำชุมชน การพัฒนาเมืองและเศรษฐกิจแบบแข่งขัน และการบังคับตามกฎหมาย

กลุ่มที่ 4 การมีภูมิคุ้มกันจากการเพิ่มต้นทุน/สินทรัพย์ ในการการดำรงชีพ ด้านทุนมนุษย์ : ทักษะความรู้ ในการทำเกษตร ความสามารถในการแก้ไขปัญหาการเกษตร สามารถหาแรงงานได้เพียงพอ สุขภาพดี การเป็นผู้นำ ความสามารถในการเป็นวิทยากร การช่วยแก้ปัญหาการผลิตให้เพื่อนบ้าน

กลุ่มที่ 5 ด้านทุนทางสังคม : การเป็นสมาชิกกลุ่ม การมีส่วนร่วมในชุมชน การเชื่อมโยงกับกลุ่มอื่นๆ การได้รับการช่วยเหลือจากรัฐ

กลุ่มที่ 6 ทุนการเงิน : เงินสะสม เงินไหลเวียน การเข้าถึงแหล่งเงินทุน

กลุ่มที่ 7 ทุนทางกายภาพ : การขนส่งผลผลิต การเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิต การเปิดรับข่าวสารการเกษตร การเข้าถึงตลาด

กลุ่มที่ 8 ทุนธรรมชาติ : ความอุดมสมบูรณ์ของดิน น้ำ และ ศัตรูธรรมชาติ

4.2) จัดกิจกรรมเพื่อเพิ่มคะแนนตัวแปรการดำรงชีพ เช่น จัดเวทีวิจัยสัญจร จัดอบรม ศึกษา ดูงาน

1.1.1 การนำไปทดลองใช้ประโยชน์ วาทกรรม “4 เสาหลักสู่ความพอเพียง”

1) การใช้วาทกรรม “4 เสาหลักสู่ความพอเพียง” เพื่อการวิจัยและพัฒนาการปลูกพืชตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง พบว่าสามารถทำให้ครัวเรือนเกษตรกรมีความพอเพียงในการดำรงชีพเพิ่มขึ้นได้จริง

2) การใช้วาทกรรม “4 เสาหลักสู่ความพอเพียง” เป็นหลักสูตรในการจัดค่ายกิจกรรม “คนรุ่นใหม่หัวใจพอเพียง” เป็นค่ายกิจกรรมเพื่อพัฒนาวิถีคิด การใช้ชีวิต และการทำงานตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง โดยผนวกเป็นหลักสูตรสำหรับถ่ายทอดความรู้แก่ผู้มาศึกษาดูงานศูนย์ท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ด้านการเกษตร พัทลุง มีผู้สมัครเข้าใช้บริการแล้ว ตั้งแต่ ปี 2552-มกราคม 2554 จำนวน 7,272 คน (เผยแพร่ภาพกิจกรรมใน www.samrancom.com)

1.2 ผลการพัฒนา การสร้างอัตลักษณ์ ความเป็นเกษตรกรต้นแบบ

การพัฒนาเพื่อสร้างอัตลักษณ์หรือลักษณะโดดเด่นในการเป็นภาพตัวแทน หรือ ทศนคติที่มีต่อตัวตนในการเป็นเกษตรกรต้นแบบการปลูกพืชตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง พบว่าจะต้องดำเนินการหลายวิธีการเพื่อให้เกษตรกรเกิดความรู้สึกในการเป็นบุคคลต้นแบบ ซึ่งในปีแรกๆเกษตรกรไม่กล้าที่จะแสดงตนว่าเป็นบุคคลต้นแบบ เนื่องจากเป็นเพราะวัฒนธรรมท้องถิ่นไม่ชอบการเป็นคนเด่นคนดัง และติดภาพความเข้าใจว่า บุคคลต้นแบบคือบุคคลที่มีคุณสมบัติสมบูรณ์ดีพร้อมทุกๆด้านทั้งทางความคิด ความประพฤติ ฐานะทางสังคม และอื่นๆ แต่หลังจากที่ผ่านกิจกรรมและการพัฒนาตามกระบวนการวิจัย ทำให้เกษตรกรมีความเข้าใจ มั่นใจ และกล้าแสดงตัวตนว่าตนเองเป็นต้นแบบการปลูกพืชตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง โดยสรุปวิธีการที่นำมาใช้ในการพัฒนาเกษตรกรต้นแบบ มีดังนี้

1) การใช้สื่อสัญลักษณ์ เช่น เสื้อ ป้ายประชาสัมพันธ์ ช่วยให้เกษตรกรเกิดเอกลักษณ์ในการแสดงตัวตนต่อสาธารณะ

2) การจัดศึกษา ดูงาน ร่วมประชุมสัมมนา แลกเปลี่ยนเรียนรู้ และจัดพบปะเชื่อมโยงกับบุคคลที่เป็นต้นแบบและเครือข่ายอื่นๆ เช่น ประชาชนชาวบ้าน เกษตรกรดีเด่นระดับชาติ เครือข่ายมหาวิทยาลัย ผู้นำภาค

ประชาชนอื่นๆ ผลที่ได้คือ ได้เปิดวิสัยทัศน์ ได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้เกี่ยวกับ บทบาทหน้าที่ของผู้นำ การจัดกิจกรรมการถ่ายทอดเทคโนโลยี วิธีคิด วิธีการสร้างผลงาน และการแสดงความเป็นตัวตน

3) การจัดฝึกทักษะด้านการเป็นวิทยากรซึ่งเป็นทักษะพื้นฐานของผู้นำผลที่ได้ คือ ช่วยทำให้เพิ่มความสามารถในการพูด การบรรยายสรุปผลงาน และกล้าแสดงออกต่อสาธารณะ

4) การจัดกิจกรรมส่งเสริมบทบาทเกษตรกรต้นแบบ ด้วยการเชิญเป็นวิทยากรบรรยายในโอกาสต่างๆ เป็นสถานที่ดูงานให้ผู้สนใจเยี่ยมชมและเป็นวิทยากรต้อนรับการศึกษาดูงานในแปลงตนเอง การให้เกษตรกรจัดวันเผยแพร่ผลงานในไร่นาตนเอง ผลที่ได้คือช่วยให้ต้นแบบมีความภาคภูมิใจ พัฒนาความสามารถด้านวิทยากรเพิ่มความเชื่อมั่น และเกิดแรงขับเคลื่อนการพัฒนาผลงานให้ดียิ่งขึ้น

5) การจัดกิจกรรมการเผยแพร่ผลงานและข่าวสาร ด้วยการนำเกษตรกรต้นแบบเผยแพร่ผลงานทางวิทยุชุมชน รายการโทรทัศน์ สื่อหนังสือพิมพ์ท้องถิ่น ผลที่ได้ช่วยให้ต้นแบบมีความภาคภูมิใจ และเกิดแรงขับเคลื่อนพัฒนางานให้ดียิ่งขึ้น

6) แต่งตั้งเป็นกรรมการในโครงการต่างๆ เช่นโครงการมีส่วนร่วมในการบริหารราชการภาครัฐ ศูนย์วิจัยและพัฒนาการเกษตรพัทลุง

7) สรุปลักษณะความเป็นตัวตนเกษตรกรต้นแบบการปลูกพืชตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง มีดังนี้ คือ เป็นผู้มีความคิดความเข้าใจเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง ว่า การใช้ชีวิตตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงต้องเริ่มที่จิตใจก่อน คือ ต้องมีใจรัก ต้องมี “หัวใจพอเพียง” เป็นผู้ที่มีการพัฒนาการปลูกพืชผสมผสาน ตามแนวทาง “9 พืชผสมผสานพอเพียง” เป็นผู้ที่มีการสร้างภูมิปัญญาที่เหมาะสมกับตนเอง ตามแนวทาง “ภูมิปัญญาวิถีต้นพอเพียง” เป็นผู้ที่ดีดำรงชีวิตตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ตามแนวทาง “ดำรงชีพพอเพียง” และเป็นผู้แสดงออกถึงองค์ความรู้ความคิดด้านเศรษฐกิจพอเพียง ด้วย “4 เสาหลักสู่ความพอเพียง”

วิจารณ์และสรุปผล

รูปแบบและแนวทางการนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ในการปลูกพืช ตามแนวทาง “4 เสาหลักสู่ความพอเพียง” นอกจากสามารถพัฒนาการผลิตพืชและความเป็นอยู่เกษตรกรแล้ว ยังสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการวิจัยและพัฒนา ที่ต้องการเชื่อมโยงการศึกษาระบบการดำรงชีพควบคู่ไปกับการพัฒนาเทคโนโลยีการผลิต ซึ่งมีข้อดีคือกระบวนการพัฒนามีขั้นตอนชัดเจน มีตัวแปรการวัดชัดเจน ส่วนการวิจัยต่อยอดงานวิจัยที่ก้าวหน้า คือการวิจัยในหน่วยชุมชน และการเชื่อมโยงเครือข่ายกับภาคส่วนการพัฒนาต่างๆ ที่มีอยู่ในพื้นที่ ข้อเสนอแนะในการใช้ประโยชน์จากงานวิจัย สำหรับหน่วยงานส่งเสริมต่างๆ สามารถนำองค์ความรู้ ไปใช้ในการพัฒนาส่งเสริมได้ และต่อยอดเกษตรกรต้นแบบไปร่วมขับเคลื่อนการพัฒนา เงื่อนไขที่ควรระมัดระวัง คือการมีส่วนร่วมของเกษตรกร และบทบาทการเป็นวิทยากรกระบวนการของนักพัฒนา

ผลกระทบจากงานวิจัยต่อการพัฒนาประเทศ หากนำไปใช้ในการพัฒนาประเทศจะส่งผลดีต่อการแก้ปัญหาความยากจนของเกษตรกรที่มีอยู่ทั่วประเทศ 5.8 ล้านครอบครัว ซึ่งจะช่วยให้เกษตรกรสามารถพึ่งตนเองและมีความพอเพียงในการดำรงชีพมากขึ้น การพัฒนาการปลูกพืช 9 พืชผสมผสานพอเพียง จะช่วยให้มีพืชใช้ประโยชน์มากขึ้น การปลูกต้นไม้เพิ่มขึ้นเพียง 10 ต้น/ครอบครัว จะช่วยลดคาร์บอนไดออกไซด์ได้ถึง 638,000 ตันต่อวัน การพัฒนาภูมิปัญญา จะช่วยลดการใช้สารเคมีในการเกษตร การลดจำนวนการใช้ลงแค่ 10 เปอร์เซ็นต์จะทำให้ลดการนำเข้าถึง 5,673 ล้านบาท/ปี และที่สำคัญอย่างยิ่งคือการพัฒนาตามแนวทาง “4 เสาหลักสู่ความพอเพียง” ได้ยึดถือคำสอนของในหลวงเป็นตัวตั้ง ซึ่งจะเป็นทางรอดให้กับเกษตรกรได้อย่างยั่งยืน

กิตติกรรมประกาศ

ความคิดเรื่องงานวิจัยระบบการปลูกพืชที่เหมาะสมตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง เป็นการนำแนวคิดใหม่ที่ไม่คุ้นเคยกันในงานทดลองการผลิตพืช ของกรมวิชาการเกษตร การจัดทำโครงการเกิดขึ้นภายใต้การสนับสนุนของท่านไพโรจน์ สุวรรณจินดา ผู้อำนวยการสำนักวิจัยและพัฒนาการเกษตรเขตที่8 ท่านนลินี จาริกภากร ผู้เชี่ยวชาญประจำ สำนักวิจัยและพัฒนาการเกษตรเขตที่8 ท่านสมเจตต์ ประทุมมินท์ หัวหน้าคณะผู้เชี่ยวชาญกรมวิชาการเกษตร และขอขอบคุณ ท่านดวงใจ ช บัญพันธ์ รองผู้ว่าราชการจังหวัดพัทลุง ที่สนับสนุนการให้งบประมาณจังหวัดเพื่อนำไปขยายผล ขอคุณเกษตรกรต้นแบบ ตลอดจนทุกท่านที่สนับสนุนการทำงานวิจัยเรื่องนี้ตลอดมา

ภาพสัญลักษณ์ ที่ใช้ในการเผยแพร่
“ 4 เสาหลักสู่ความพอเพียง ”

เอกสารอ้างอิง

- มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.2551. การผลิตพืชในภาคใต้. ได้จาก : <http://www.natres.psu.ac.th/departement/plantscience/510211/lecturenote/document/cropsouth.doc>
- วีรพงษ์ วรวัตร.2551.วาทกรรมกับการวิเคราะห์วาทกรรม. ได้จาก : <HTTP://WORRAWAT. EXTEEN.COM/20071128/2-DISOURSE-AND-DISOURSE-ANALYSIS>
- สมยศ พุ่มหว่า.2541.การวิเคราะห์ระบบสังคมเกษตร.ภาควิชาพัฒนาการเกษตร คณะทรัพยากรธรรมชาติ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.
- สุภางค์ จันทวานิช. 2539. วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ.กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยสมาคมส่งเสริมเทคโนโลยี (ไทย-ญี่ปุ่น).2551.เราทุกคนบนโลกสามารถช่วยกันแก้ไขปัญหาโลกร้อนกันได้ทุกคนได้ จาก : <http://www.tpa.or.th/>
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ รายงาน.2551. ภาวะความยากจนปี 2550 ได้จาก : <http://www.nesdb.go.th/Default.aspx?tabid=322>

สำนักงานสถิติแห่งชาติ.2551. กระทรวงเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร สำนะโนการเกษตร พ.ศ. 2546
ภาคใต้. ได้จาก :

http://service.nso.go.th/nso/nsopublish/service/agricult/agri_southern.pdf

สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์.2554.ภาวะเศรษฐกิจสังคมครัวเรือนและแรงงาน
เกษตร ปี2549-2550 ได้จาก :[https://docs.google.com/viewer?url = http:// www.oae.go.th/ download/socio/supplement.pdf](https://docs.google.com/viewer?url=http://www.oae.go.th/download/socio/supplement.pdf)

โครงการวิจัยเศรษฐกิจพอเพียง.2551. เศรษฐกิจพอเพียง. ได้จาก : [http://www.sufficiencyeconomy.org / index.php](http://www.sufficiencyeconomy.org/index.php) Institute of Development Studies. 2008.

Livelihoods Sustainable livelihoods guidance sheets. ได้จาก : <http://www.eldis.org/go/livelihoods/>

Table 1 Factor levels of the sufficiency economy development by "4 pillars to Sufficiency" in small farmers Phatthalung Province , Year 2007-2010

items	Before	After Development by "4 pillars to Sufficiency"				Compare 2007 and	Neighbors	Compare
	2007	2008	2009	2010	Avg.	Avg.	Avg. and	
	Mean Level ¹	Mean level	Mean level	Mean level	Mean level	Mean	Mean level	Mean
Moderation	3.43**	3.68***	3.73***	3.67**	3.69***	0.27	2.61**	1.08
Food security	2.92**	3.20**	3.27**	3.15**	3.21**	0.29	2.42**	0.78
Natural resources	2.57**	2.85**	2.77**	2.71**	2.78**	0.21	2.20*	0.58
Well-being	4.15***	4.52***	4.70***	4.68***	4.63***	0.48	3.52**	1.13
Happiness	4.07***	4.14***	4.17***	4.15***	4.15***	0.08	3.53**	0.63
Reasonableness	3.81***	3.82***	4.12***	4.15***	4.03***	0.22	2.8**	1.23
The reason for the results	3.30**	3.52**	4.03***	3.97***	3.84***	0.54	2.60**	1.24
Knowledge and Carefully	4.07***	4.00***	4.09***	4.20***	4.10***	0.03	2.64**	1.46
Honesty and integrity	4.05***	3.95***	4.23***	4.27***	4.15***	0.1	3.15**	1.00
Self-immunity	3.28**	3.70***	3.83***	3.43**	3.84***	0.56	2.37**	1.47
Total Vulnerability	3.32**	3.65**	3.81***	3.99***	3.82***	0.49	2.48**	1.33
Shock	3.32**	3.71***	3.80***	3.93***	3.81***	0.49	2.34**	1.47
Trend and Seasonal	2.84**	3.50**	3.58**	3.79***	3.62**	0.78	3.04**	0.58
Transforming Structures and Processes	3.80***	3.73***	4.07***	4.24***	4.01***	0.21	2.07*	1.94
Total Assets	3.24**	3.75***	3.84***	4.03***	3.88***	0.64	2.27*	1.61
Human capital	3.48**	3.98***	3.75***	4.23***	3.98***	0.5	2.56**	1.42
Social capital	3.56**	4.22***	4.29***	4.42***	4.31***	0.75	2.04*	2.27
Financial capital	2.80**	3.27**	3.20**	3.45**	3.31**	0.51	2.40**	0.91
Natural capital	3.45**	3.67**	4.21***	4.27***	4.05***	0.6	2.08*	1.97
Physical capital	2.91**	3.64**	3.75***	3.78***	3.72***	0.81	2.25*	1.47
Total Sufficiency	3.51**	3.73***	3.89***	3.75***	3.85***	0.35	2.59**	1.26

¹ Mean and level ; 1.00-2.33 = low * , 2.34-3.67 = medium ** , 3.68-5.00 = high ***